

ƏLİ BƏY AZƏRİ

"NAR ÇUBUĞU"

(hekayə)

Həmid hərbi xidmətini ölkənin qərb bölgəsində, özü də Sərhəd Qoşunlarının əlahiddə zastavasında yerini yetirirdi. Taleyindən də çox razıydı, xidmətindən də. Kişi cinsindən olan vətəndaş kimi vətən qarşısında xidməti borcunu yerinə yetirməliydi, yetirirdi. Xidməti də normadaydı, heç nədən giley-güzarı yoxuydu. Yatmağa evdəki kimi hər bir şəraiti olan kazarmaları, hər zaman ətrafa ərzaq təamlarının xoş ətrini yayan yeməxanaları, bir də on beş-iyirmi addımlıqdan sabun iyi ilə özünü bəlli edən hamamları vardı. Məşq keçmək üçün yaxşı idman şəhərciyi, voleybol meydançası isə lap ürəklərinəndi. Əlahiddə sərhəd zastavasında daha nə olmalıydı ki?

Əlahiddə zastavanın üç sərhəd məntəqəsi fəaliyyət göstərirdi. Onun ikisində sutkalıq naryad xidmət çəkirdi. Məntəqəyə naryada gedəndə özləri ilə ərzaq, bəzən quru ərzaq ehtiyatı da götürürdülər. Hava şəraitinə uyğun hərdən üç günlük getdikləri də olurdu. Amma bir məntəqə mərkəzdə yerləşirdi, naryad birbaşa zastavanın özündən təyin olunur, özündən də dəyişdirilirdi.

Hərbi xidmətə gələnə qədər Həmidin sərhəd haqqında baxışı başqaydı. O, sərhəd deyəndə başına tikanlı məftillər dolaşdırılmış hündür dirəklərdən ibarət bir hasar canlandırır. Həm də boş-boşuna dolaşdırılmış deyil, bir-birinə yaxın, nizamlı şəkildə, tarım çəkilmiş tikanlı məftillərin arasından yumruq boyda bir canlı da keçə bilməzdi, mütləq ilişib qalmalıydı.

Nəhayət, hərbi xidmətdə karantini keçib sərhəd zastavasına gələndə göz işlədikcə uzanıb gedən açıq çöllərdə də ölkə sərhədlərinin müəyyənləşdirildiyinin şahidi oldu. Bu ərazilərdə sərhəd zolaqları alçaq dağların zirvəsi və kiçik təpələrin beli, dərin dərələrin dibi ilə müəyyənləşirdi. Bəzi yerlərdə

Dövlət Sərhəd Xidmətinin yaradılmasının 100 illiyi ərafəsində Gürcüstanla sərhəddə əliyalın gürcü idmançı tərəfindən döyülüb silahı əlindən alınan məzlum əsgərə - sərhədçiyə ithaf edirəm

isə sərhəd düzənliklərdən keçirdi. Burada sərhəddi qorumaq üçün növbətçi sərhədçilər təyin olunurdu. Onlar müşahidə ilə sərhəddi qoruyur, hava şəraitinin müxtəlifliyinə, şıdırğı yağışlara, qızmar günəşə, şiddətli küləyə baxmayaraq təyin olunmuş marşrutdan kənara çıxma bilməzdilər. Leysan yağışında, qarışğada belə vətən sərhədində "bitib" qalmalıydılar. Belələrinə sərhədçi dilində "canlı dirək" deyirlər.

Həmid zastava rəisindən öyrənmişdi ki, düzənlik ərazilərdə sərhədləri müəyyənləşdirmək üçün hər yüz metrə bir kömürlə dolu kisə basdırılıb, özü də indi yox, tifağı dağılmamış Sovetlər vaxtı. Amma nə vaxt və kim tərəfindən basdırıldığını deməmişdi, görünür bunu zastava rəisi özü də bilmirdi, bilsəydi deyərdi. Zastava rəisi onu da deyirdi ki, dənizdə, göldə, havada sərhəddi cihazlar vasitəsilə müəyyənləşdirirlər. Hər yerdə dirək basdırıb tikanlı məftillər çəkmək mümkün olmur.

Həmid sərhəd haqqında çox şey öyrənmişdi burada. Odur ki, o, Sərhəd Qoşunlarının bir əlahiddə zastavasında xidmət keçdiyinə görə sevinir, qürur duyur, fərəh hissi keçirirdi.

Aldığı tapşırığa, görəcəyi işə hələ uşaqlıqdan məsuliyyətlə yanaşmağı özünə vərdiş eləmişdi Həmid. Dərslərini hazırlayanda, ya həyətlərində hansısa işlə məşğul olanda kimsə yaxınlaşıb fikrini yayındırırsa, ya nə işə mane olsa tez qışqıraraq özündən çıxar, həmin adamı acılayıb özündən uzaqlaşdırardı.

Nənəsi onun adını "nar çubuğu" qoymuşdu, "yaxın getməyin, tikanları batar" deyirdi. Əvvəllər bu ada öyrəşə, uyğunlaşa bilmirdi Həmid. Zaman keçdikcə bu ləqəbi qəbul etdi, özünə doğmalaşdırdı, hətta ləqəbi ilə fəxr edirdi.

Sərhəd zastavasının radisti əsgərlərə şifrəli adlar müəyyənləşdirəndə özü demişdi ki, onun adının qabağında "nar çubuğu" yazsınlar.

Burada Həmidlə bərabər ölkənin müxtəlif bölgələrindən gələn əsgərlər də xidmət keçirdi; onlarla bərabər gələnlər də vardı, ondan əvvəl gələnlər də. Xidmətin qaydası beləydi, müxtəlif çağırışlı əsgərlər xidməti bir-birinə öyrədə-öyrədə ötürməliydilər.

Həsən də həmin zastavada xidmət edən əsgərlərdən biriydi. Əsgər yoldaşları arasında öz fağırılığı, sakitliyi ilə seçilirdi. Bəxti gətirmişdi ki, Sərhəd Qoşunlarına düşmüşdü, yoxsa intizamsız bir yerə düşsəydi çoxdan qapazaltı eləmişdilər. Həsəni öz çağırışından olan əsgər yoldaşları sevmir, onunla yoldaşlıq etmirdilər, hətta gündəlik cüt naryada, patrula yazılmağa heç kim razılıq vermirdi. Adını "uğursuz" qoymuşdular.

Zastavanın radisti gül-gülə Həsənə "uğursuz" şifrəsini təkrar müəyyənləşdirəndə Həmid də onların yanında idi. Həsən Həmiddən üç ay tez xidmətə başlamışdı. Zastavada da hər üç aydan bir bütün döyüş hesabatları, şifrələr, yuxarıdan verilən siqnalların yerinə yetirilmə qaydaları yenilənir, şəxsi heyətə öyrədilirdi. Çünki hər üç aydan bir kimlərsə ordu sıralarından tərxis olur, onların yerinə yeniləri gəlirdi.

-Həsən, onsuz da zastavada hamı səni uğursuz kimi tanıyır. Mən burda nə yazsam belə səni "uğursuz" çağıracaqlar. Gəl, məni çaşdırma, qoy dəftərdə də belə yazım.

Radistin təklifinə Həmid dərhal etiraz elədi:

-Mən Həsənlə birlikdə naryada getməyə razıyam. Ona "uğursuz" yazmayın.

Həmid ali təhsilli əsgər idi, bir il xidmət çəkəcəkdi. Özü də psixologiyanı bitirmişdi, insanlarla belə rəftarın nəyə gətirib çıxaracağını yaxşı bilirdi. Gələn gündən də Həsənə, onun hərəkətlərinə diqqət yetirmişdi. Kim nə deyirdi desin, Həsən bir ayı Həsən idi, onu nahaqdan Sərhəd Qoşunlarına xidmətə göndərməmişdilər. Boylu-buxunlu, canlı-cüdsəliydi, ünsiyyətçiliydi, danışqanın biriydi, adamın lap zəhləsini tökənə kimi danışar, yaxasından əl çəkməzdi. Bir mənfi cəhəti də vardı, gündə yüz dəfə əlini yuyardı. Çox xudpəsənd idi, hər şeydən

çimçəşərdi. Çöpəgüləyənliyi də vardı, kim nə deyirdi, irişirdi. Yataqdan qalxandan yuxuya gedənə kimi dodağı dodağının üstünə gəlməzdi. Hamıya qarşı diqqətli olmağa cəhd göstərsə də ondan gen qaçmağa çalışırdılar.

Həmid onu görən kimi nənəsini xatırladı. Nənəsi belə adamlara "tut ağacı" deyirdi. Tut ağacı meyvəsini kim istəsə verər, hətta meyvəsini ayaqlar altına səpərdi. Heç kim də bu, min bir dərdin dərmanı olan tutun qədir-qiyətini bilməz. Oğulsan, get nar ağacının meyvəsini də, gör tikanları qollarında şıram açır, ya yox. Meyvəsini budaqda qurudar, qaxıx edər, amma ayaqlar altına tökməz. Bütün bunları nənəsindən öyrənmişdi Həmid. Madam ki, o, Həsənlə bundan sonra birlikdə naryada çıxmağa razılıq verirdi, elə özü də ona xoşagələm şifrə deməliydi.

-Həsənə "tut ağacı" yazın.

-Nə? "Tut ağacı"? - Radist xüsusi qəribəliklə onu süzdü.

Elə Həsən özü qarışıq orda olan bütün əsgərlər gülüşdülər, day Həmid bilmədi ki, Həsən sevincindən gülür, yoxsa, dərk etməyib çöpəgüləyənliyindən... Əsgərlərdən bəziləri bir az da qabağa gedərək dodaqaltı zümzümə etməyə başladılar: "Tut ağacı... tut ağacı..."

Beləliklə, bir müddət keçdi. İndi Həsənlə xidmətə çıxanlar olurdu. Daha az-az hallarda Həsənlə Həmid birlikdə xidmətə düşürdülər.

Bir gün necə oldusa, yenə də onlar naryada birlikdə çıxması oldular. Həmid üçüncü posta, Həsən isə dördüncü posta təyin olundu, hər ikisi eyni növbəyə düşdü. Onların qoruduğu sərhəd zolağı adsız təpələrin beli ilə müəyyənləşirdi. Bircə kəsişmə dağının adı bəlliydi: Keşikçidağ.

Keşikçidağ deyilən çox da hündür olmayan dağ ərazidə ən hündür dağ sayılırdı, orada durub durbinlə böyük bir ərazini müşahidə etmək mümkündür.

Həmin gün naryad bölgüsü, nədənsə, Həmidə çox qəribə göründü. Əslində, qəribəlik naryadda yox, zastava növbətçisinin hərəkətlərində idi. Hamı nizamla öz yerində düzülüşdü, növbətçi isə əsəbi hərəkətlər edirdi.

-Gündəlik naryad, düzlən.

Hamı nizamnamə üzrə düzlənsə də növbətçinin xoşuna gəlmədi.

-Olmadı.

Bu komandalar bir neçə dəfə təkrarlandı.

-Farağat!

Hamı "farağat" vəziyyətində donub qaldı, elə bil döyüş bayrağının qabağında fəxri qarovulda durub-

lar. Kapitan sağa-sola göz gəzdirib bir müddət nar-yada gedən şəxsi heyətin "əsəb dayanıqlığı"nı yox-ladıqdan sonra növbəti komandasını səsləndirdi:

-Azərbaycan Respublikası adından əmr edirəm: Dövlət sərhədlərinin Ceyrançöl zastavası üzrə zola-ğının postların tabellərinə müvafiq müdafiəyə və mü-hafizəyə qəbul edin.

-Oldu. Vətənə xidmət edirik. - Bir ağızdan səs-ləndirdilər.

Kapitanın xoşuna gəlmədi, deyəsən...

-Bir də... - kapitan daha ucadan səsləndi.

-Vətənim Azərbaycana xidmət edirik!

-Azad. - Kapitan bu komandanı verib dərindən nəfəs aldı. - Xəbəriniz olsun ki, mehriban qonşu bil-diyimiz gürcülər erməni terrorçusu, Xocalıda bir sı-ra vəhşiliklər törədən Mixail Avakyana abidə ucal-dıblar. Biz başa düşürük ki, bu iş Gürcüstanda yaşa-yan ermənilərin əməlidir. Onların əli lap yuxarılara da çata bilər. Gürcüstanda çoxlu erməni yaşayır, gürcüləşmiş, yəni sənəddə gürcü, əslində isə ermə-ni olanlar da az deyil. Onlar çalışacaqlar ki, hazırda mehriban qonşuluq münasibətində olduğumuz gürcülərlə də araya nifaq salsınlar. Tam ayıq-sayıq ol-malıyıq. Qarşı tərəfdə hər hansı bir xoşagəlməz ha-disə - yəqin başa düşürsünüz də sərhədçi üçün xo-şagəlməz hadisə nə deməkdir - müşahidə edən kimi mərkəzə məlumat verin.

Kapitan cibindən dəsmal çıxarıb alınının tərəini sildi - aprel ayı olmasına baxmayaraq buralarda isti-lər tez düşmüşdü - sonra özünü cəmləşdirib koman-da verdi:

-Sağaa dönn! Xidmət yerinə... addımlaa... marş!

...Günəş səhər obaşdan qaranlıq pərdəni yer üzə-rindən qaldırır ətrafi işıqlandırdı. Bu yerlərdə yazın havası bir başqa cür olur. Adam istəyir ki, elə göy otların üzərinə uzanıb yatsın.

Həmidlə Həsən postlarını qəbul edəndən sonra durbinlə ərazini müşahidə etdilər.

-"Naar..." - Həsən səsləndi.

-Sənə deməmişəm mənə "nar" demə?

-Noolsun e demisən?! İndi bütün dünya ixtisarla işləyir. Bir də bizi dinləyənlər qoy dolaşmaq düşsün-lər.

-Bizi özümüzünkülər dinləyir, ilk növbədə. Bir rabitə mədəniyyətimiz olmalıdı, ona riayət eləməli-yik.

-Oldu, cənab rəis.

-Yaxşı de, görüm, nə demək istəyirdin?

-Sən gürcülərdən ərazidə kimisə gördün?

-Sən gördünsə, mən də gördüm.

-Alə, bunlar nə kefqomdular. Sərhəd-zad qoru-yub eləmirlər e...

-Sənə-mənə arxayındılar, ona görə. Yeri get, postunu dolaş. Diqqətli ol. Sənə gürcü lazımdır?

-Yox e... elə-belə dedim...

Həsən üzüyuxarı getdi. Onun postu üzüyuxarı tə-pələrin belindən keçirdi. Yarım saatdan sonra bir də görüşdülər. Bu vaxta qədər Həmid də aşağı təpələ-ri fırlanıb müşahidəsini aparmışdı.

-Həmid...

-İndi nədi, Həsən?

-Deyirəm ki, ali təhsilliləri, adətən, çavuş kursu-na göndərirdilər. Sən çavuş kursuna da gedə bilər-din. Ağlın olardı, gedərdin, indi də mənimlə bəra-bər gözətçi kimi postda durmazdın.

-Həsənnnn... Dəstə Qərargahında mənə təklif elədilər, özüm razılaşmadım.

-Nahaq.

-Özüm belə istədim. Mən sizdən fərqli olaraq cəmisi bir il qulluq edəcəyəm. Onun da iki ayı ka-rantinə, andiçmə vaxtına getdi. Üç ay da kiçik ko-mandır - çavuş kursuna getsəydim, daha sərhədçi kimi xidmət etməyə nə qədər vaxt qalacaqdı?

-Sən mütləq sırası xidmətçi kimi xidmət etmək istəyirsən?

-Bəli! Mən canlı dirək olub vətəni qorumaq, və-təni qorumağın necə şərəfli bir peşə olduğunu duy-maq, dadmaq istəyirəm. Yağışlı, qarlı, çovğunlu günlərdə belə dirək olub vətən sərhəddində dikəl-mək istəyirəm ki, qoy heç kim mənim vətənimə gəc baxmasın, baxmağa cəsarət eləməsin.

-Deyir avazın yaxşı gəlir, Alim Qasımov kimi oxuya bilsəydin...

-Sən lağ elə...

-Ciddi sözümdür, çox maraqlı danışsın. Bəlkə orden, medal da almaq keçir könlündən? Fikrin elə idisə Milli Orduya xidmətə gedərdin. Hər gecə snayperlə bir erməni gəbərdərdin, ordenini də alar-dın, medalını da...

-Mənə nə orden, nə də medal lazımdır. Mən özü-mə, vicdanıma sübut etmək istəyirəm ki, vətənə ne-cə xidmət etmək lazımdır. Qoy bu vicdanla yerinə yetirilən xidmət mənim qanıma, canıma hopsun, məndən sonra gələcək nəsil şəcərəmə bir vətənpər-vərlik, vətənsəvərlik yadigarı olsun.

-Day sənə sözüüm yoxdur.

-Nə sözün ola bilər? Yeri get, postunu hərlən...

Həmid bir də baxdı ki, gürcülər tərəfdə, çox da uzaqda olmayan çıpaq təpənin başında başdan aya-ğa qapqara geyinmiş bir nəfər var, özü də hərəkət

edir, deyəsən, onlara tərəf gəlir.

- "Tut ağacı", "Tut ağacı", - əlindəki radioqəbuledicinin düyməsini basdı.

- Nədi? Həm deyirsən get postu hərlən, həm də iki addım aralanmamış çağırırsan...

Həsən o tərəflərə göz gəzdirdi.

- O tərənin başındakı qara kişini görürsənmi?

- Qara kişiler biz tərəflərdə olur. O tərəfdə qara kişi olmaz.

- Zarafatı burax, qara paltarlı deyirəm...

- Həə... gördüm. Qara paltarlı keşişə oxşayır.

- Nə bildin?

- Onlarda keşişlər, kilsə xadimləri belə geyinirlər. Heç keşiş görməmişəm?

- Diqqətli ol, gör sən tərəfə gəlir, yoxsa mən tərəfə?

- Əlbəttə ki, sən tərəfə gələcək, birinci dəfə deyil. Əvvəllər də bir-iki dəfə olub. Keşiş gəlib deyib ki, icazə verin kilsəni ziyarət eliyim.

- Siz də buraxmısınız?

- Yooxxx! Yuxarıya demişik, icazə verməyiblər. Keşiş də gözləyib, gözləyib, sonra donquldana-donquldana çıxıb gedib.

Qara paltarlı doğrudan da ona tərəf gəlirdi. Yaxınlaşanda həmid onu daha aydın görür, yer ilə sürünən paltarından din xadiminə oxşadırdı.

- Ara! - Keşişin səsi Həmidin fikrindən ayırdı, Həsən də gəlib yaxınlaşmışdı, on beş-iyirmi addımlıqdaydı. - Ara, buraxın, gedim kilsəni ziyarət edim. İbadətim var, bu gün bizim əziz gündür.

- Dur! - Həmid komanda verdi.

- Ara, məndən sizə ziyan gəlməz. - Keşiş bunu deyib yoluna davam etmək, yaxınlaşmaq istədi.

- Dur, sənə deyirəm! - Həmid cəld bir hərəkətlə avtomatın qoruyucusunu açaraq zatvoru şaqqıltı ilə geri çəkdi, patronu öz yuvasına ötürdü, avtomatı atəş vəziyyətinə gətirdi.

- Əsgər, sən dəlisən? Sənin başın xarab olub? Allahın evinin yanında Allahın adamına atəş açacaqsan? Bunu etsən, cəhənnəmin odunda çıtır-çıtır yanacaqsan.

Keşiş bunu deyib əllərini göyə açdı, gürcü dilində nə isə dedi, dua edənə oxşayırdı. Sonra əli ilə göydə nə isə işarə elədi, deyəsən, üzü biz tərəfə xaç vurdu. Öz dilində donquldana-donquldana çıxıb getdi.

- Bax, belə! - Həmid rahatlıqla dərindən nəfəs alıb avtomatın qoruyucusunu bağladı. Avtomatı çiyinə asıb üzüyuxarı - Həsən dayanan yerə tərəf getdi. - Bu kopoyoğlunu yola saldıq getdi, amma sonra

sını bilmək olmaz, ehtiyatlı olmaq lazımdır.

- Sən ona elə bir dərs verdin ki, o, bir də qayıtmaz. - Həsən tam arxayınlıqla dilləndi.

- Bilmək olmaz. Sən öz postunu nəzarətdə saxla. İndi bizimkilər tökülüşüb gələcəklər.

- Sən demədin, mən demədim. Hardan biləcəklər?

- Sənin xəbərin yoxdurmu? Bizdə elə aparatlar var ki, sərhəd boyu bütün hərəkətlər o aparatın vasitəsilə izlənilir.

- Hardadır o aparat?

- Hər yerdə - Dəstə qərargahında, Baş idarədə...

- Həsən öz postu ərazisində müşahidə yolu ilə patrulluğunu davam etdi. Həmid də aşağılar yaxşı izlənirdi deyə Keşikçidağın ətrafına fırlanır, buradan aşağıları müşahidə edir, daha çox monastr deyilən ərazinin yaxınlığında olurdu. Keşişin bir anda bayaqkı çılpaq tərənin arxasına keçdiyinin də fərqi qində olmadı.

Qəflətən həmin keşiş yenidən tərənin başında peyda oldu, yanında da çoxlu adam görünürdü. Həmid onları görəndə kimi cəld yerə uzanıb durbinlə baxdı - dəstədə iyirmidən çox adam vardı, əksəriyyəti də yaşlı, qoca görünürdü. Cəld dinləyici qurğunun düyməsini basdı.

- "Tut ağacı", "tut ağacı"...

- Eşidirəm. - Həsən dərhal onu cavablandırdı.

- "Mərkəz"ə xəbər ver, onlar gəlirlər...

- Kimlər?

- Görmürsənmi? Bayaqkı keşişdir, yanında da iyirmidən çox adam, gəlirlər. Təcili "mərkəz"ə xəbər ver və Keşikçidağa tərəf gəl. Bunlar, deyəsən, bir xata eləyəcəklər.

Dəstə, doğrudan da yaxınlaşmaqdaydı, özü də çox sürətlə gəlirdilər, hirsli olduqları yerləşlərindən görünürdü. Arada qara paltarlı keşiş nə isə deyir, dəstə xorla təkrarlayırdı, səsləri ərazini başına götürmüşdü, vahimə yaradırdılar.

- Qorxmursan ki? - Həmid Həsəndən soruşdu.

- Yooxxx! Niyə qorxmalıyam? Onlar silahsızdılar.

- Bilmək olmaz. Onların mütləq silahları ola bilər. Sən, bax o qabaqkı sivri daşın böyründə mövqə tut. Mümkün qədər dəstənin selavdan bəri keçməyinə imkan vermə. Keçsələr, mən atəş açacağam.

- Qıracaqsan onları? - Həsən həyəcanla, bir az da vahiməli soruşdu. - Bəs qorxmursan ki, sonra bizi tuturlar?

- Ağciyər olma. Biz vətənimizi qoruyuruq...

- Axı...

-Nə axı..? Tez elə, mövqeyini tut, onlar yaxınlığa sığırlar.

Həsən qaçaraq gedib Həmid göstərdiyi daşın yanında özünə mövqə tutdu. Gürcülər lap yaxınlıqda idilər, qışqıra-qışqıra gəlirdilər.

-Dayanın! - Həsən ucadan səsləndi. - Ordan bəri keçə bilməzsəniz. Sizi xəbərdarlıq edirəm, bura dövlət sərhəddir.

-Ara, sən nə deyirsən? Bizi bütün Avropa ölkələrinə buraxırlar. Sən indi bu əziz gündə bizi doğma monastrımıza, ziyarət etməyə buraxmayacaqsan?

-Siz Avropaya qaçaq getmirsiniz ki. Azərbaycana da o qaydada gəlib-gedirsiniz. Monastrı ziyarət etmək üçün mütləq dövlətin sərhəd-keçid məntəqəsindən keçməlisiniz. Bura isə qorunan sərhəd zolağıdır, burdan keçmək olmaz.

-Ara, biz tez ziyarətimizi edib qayıdacağıq. - Gürcülərdən kimsə dedi və qabağa keçib bir az da yaxınlaşmaq istədi.

-Dayanın deyirəm sizə! - Həsən çaşqınlıq içində bir də səsləndi, onun səsindəki həyəcanı Həmid hiss elədi.

Eyni vaxtda təhlükənin qaçılmazlığını hiss edib hər ikisi avtomatlarını atəşə hazır vəziyyətə gətirdilər.

Gürcülər dərəni keçməkdəydilər, Həsənin lap yaxınlığındaydılar.

-Ara, sən buralarda nə qoruyursan? Bu monastr kimindir? Əlbəttə ki, bizim. Siz bizim monastrı bizdən niyə qoruyursunuz? Biz, sadəcə ibadət edib qayıdacağıq.

-Dedim ki, icazə verə bilmərik. - Həsən daha uca səslə qışqırdı.

-Niyə?

-Bura icazə verilən məntəqə deyil. Gedin, icazə verilən məntəqədən icazə istəyin. Sonra da nə qədər ibadət edirsiniz, edin. Bizim ölkə dünyada yeganə ölkədir ki, dinlər, təriqətlər həqiqətən azaddır. Kim hansı dinə, təriqətə qulluq edirsə, etsin. Dövlət heç bir vətəndaşının işinə qarışmır.

-Ara, sənə deyirik ki, siz pis ölkəsiniz? Sənə deyirik ki, Allah icazə verəndi, siz də, biz də nə karəyik ki, icazə verməyək. - Bunu keşş deyirdi. - Bunlar - yanındakıları göstərirdi - Allahın sadıq qullarıdır, dindar adamlardır, ibadət etmək istəyirlər.

Həsən lap çaşib qalmışdı, bilmirdi nə etsin.

Keşş ucadan nə isə dua oxudu, əllərini göyə açdı, sonra sol əli ilə göydə işarələr verdi, xorla duasını təkrarladılar.

-Ara, sən çəkil, biz gedib ziyarətimizi eliyək. Sə-

nin üçün də dua edərik, Allah günahlarını bağışlayar.

Keşş irəlilədi, o birilər də arxasınca. Onlar Həsənin on beş-iyirmi addımlığındaydılar, bəlkə bir az da yaxınlığında.

-Durun sizə deyirəm! - Həsən cingiltili səslə komanda verib ayağa qalxdı. - Yoxsa atəş açacağam.

İndi gürcülər onu aydın görürdülər.

-Tutaq ki, atəş açmaqla bizim bir-ikimizi öldürəcəksən. Bu adamlar da səni öldürəcəklər, qanına qəltan eləyəcəklər, dişləri ilə səni didəcəklər. - Bunları keşş deyirdi, deyəsən, o da özündən çıxmışdı, əsəbləşmişdi. - Ay qanmaz, çəkil yolumuzdan!

-Biz öz torpaqlarımızı qoruyuruq. Heç kimi ərazimizə buraxa bilmərik.

-Ay qanmaz! Siz nə qanırsınız torpaq qorumaq nədir. - Keşş nə isə demək istəyirdi, sözünün davamını gətirmədi.

-Danışığına fikir ver, məni özümdən çıxartma.

-Buralar sizin deyil, bizim torpaqlardır. - Gürcülərdən başqa biri də söhbətə qoşuldu. Bu monastrı Gürcü çarı David Qarace tikdirib. Monastr bizimdir, ərazilər də bizimdir.

-Siz çəkilib o tərəfləri - başqa bir gürcü əli ilə Qarayazı çöllərini göstərdi, - oraları qorunmalısınız.

-Gedin, Qarabağda torpaqlarınızı qoruyun! - Gürcülərdən daha ucaboylu, dolubədənli, dəstənin içində ən böyük gövdəlisi gülərək atmaca atdı və hamısı ona qoşulub gülüşdülər, sanki, bu iki əsgərə və bu iki əsgərlə bərabər hamını məsxərəyə qoydular.

Həmid bir geriyə boylandı ki, görsün zastavadan köməyə gələn varmı. Baxdı ki, Keşikçidağın arxasındakı Keçəltəpənin yaştanında on-on beş nəfər yeniyetmə bir bayraqla onlara tərəf gəlir.

Bayrağı görcək qanı cuşa gəldi. Bu haradan çıxdı? Gələnlər kimdir, bizə niyə xəbər eləməyiblər? Bəlkə heç "Mərkəz" in də xəbəri yoxdur? Bəlkə heç olanlar barədə Həsən çatdırıb "mərkəz"ə xəbər ötürə bilməyib? Ötürübsə də, yəqin radist ciddi qəbul etməyib, fikirləşib ki, "tut ağacı"dır də, zarafatlaşır...

Radioqəbuledicinin düyməsini basdı.

"-Mərkəz", "mərkəz", mən "nar çubuğu"yam, qəbul...

"-Nar çubuğu", mən "mərkəz", qəbul...

-Təcili kömək lazımdır.

-Nə olub ki?

-Qarşı tərəfdən bir dəstə gürcü keşşlərinin rəhbərliyi ilə sərhəddi keçib monastra gəlmək istəyir-

lər. Bir dəstə yeniyetmə də əllərində bayraq öz tərəfimizdən gəlirlər.

-Oldu, qəbul.

Həsənin səsi kallaşmışdı artıq, bəlkə də hirsələn-məkdən, qışqırmaqdan boğazı qovuşmuşdu.

-Buralar bizim torpaqlar olub. Qaytarın torpaqlarımızı. - Gürcülərdən biri qışqırdı.

-İmkan verin, rahat gəlib öz torpaqlarımızda gəzək, ibadətimizi eləyək.

-Başbilənləriniz də bu monastrı qəbul etmir, deyirlər alban kilsəsi olub. Deməli monastrın sizə heç bir dəxli yoxdur.

-Bəli! Bu monastr alban kilsəsidir, sizə də heç bir dəxli yoxdur. - Həsən özünü cəmləşdirib gürcüləri cavablandırdı.

Bunu eşitcək gürcülərin hamısı qəhqəhə çəkdi-lər, qarınlarını tutub uğundular.

-Ay qanmaz! - Keşiş dilləndi. - Görürsənmi sizi necə aldadıblar. Buralarda heç vaxt, heç bir alban olmayıb.

-Olub. - Həsən hirsəl cavab verdi. - Albanlar burda yaşayıblar. Kilsə də onlarındı. Biz bunu tarixin mədəniyyət abidəsi kimi qoruyuruq.

-Axx... gör sizi necə də aldadıblar. - Keşiş başını buladı. - Biz sizin gor qonşularınızıq. Siz bizim vasitəməzlə neftinizi, qazınızı beynəlxalq bazara çıxarıdınız, varlanırsınız. Bizsiz siz heç nəsiniz, blokada qalıb acından ölərsiniz. Siz isə heç vaxt olmayan, heç vaxt münasibət qurmadığınız, tanımadığınız albanların monastrını bizdən niyə qorumalısınız. - Dərindən köks ötürdü, "lənət sənə" dedi. - Bəs yaxşı, sizin o albanlar sonra hara yoxa çıxıblar? Göyəmi çəkiliblər, yer yarılib yerəmi giriblər, yoxsa harasa köçüb gediblər?

Həsən çaşdı, bilmədi nə cavab versin. Biz niyə alban kilsəsini iki gözümüz kimi qorumalıyıq? Albanlarla bizim nə əlaqəmiz? Doğrudan da, əgər burada albanlar yaşayıblarsa, özü də bütün Qafqaza yayılıblarsa, bəs sonra necə olublar? Ola bilməz ki, bu boyda ərazidə onların tör-töküntülərindən qalması... Bəs onda hardadırlar? Niyə üzə çıxmırlar? Heç olmasa ildə bir dəfə turist kimi Qafqazın bu başından düşüb o başınadək gəzmir, kilsəmi deyim, monastrımı deyim, qoruduğumuz abidələrini ziyarət etmirlər..? Gürcü olanda nə olar, bəlkə düzünü o deyir?

-Onların nəslə kəsilib. - Qəflətən ağzından çıxdı, heç özü də bilmədi ki, hardan ağlına gəldi bunu demək.

Gürcülər bir də qəhqəhə çəkib gülüşdülər, elə bil onların da qanı cuşa gəlmişdi, bu dəqiqə qan-qan de-

yəcəkdilər.

-Ay tarixindən bixəbərlər! - Keşiş ucadan səsləndi. - Siz Qarabağdakı kilsələrinizi də səhv salmışdınız. Sahib çıxmaq əvəzinə albanların adına yazmışdınız. Onsuz da qoruyursunuz, öz tarixi abidəniz, xristianlığınızın xoş xatirəsi kimi qoruyardınız. Bu hərəkətiniz Allaha da xoş getmədi, sizdən alib ermənilərə verdi.

Həsənin əli boşaldı, daha deməyə sözü də qalmadı. Sən demə, ağızla əl arasında güclü bir əlaqə var, ağız danışanda, komanda verəndə əl də mükəmməl işləyir.

Həmid baxdı ki, gürcülər Həsəni lap dalana dirəyiblər. Bir az da səbrli olmağa çalışdı. Hələ ki, atəş açmağa vadar olmamışdılar. Bir də qanlıb öz tərəflərinə baxdı ki, görsün gələnlər necə oldu. Elə bu dəm zəstəvadən köməyə gələn yeddi nəfərlik əməliyyat qrupu gizir Nağıyevin komandası ilə üzüqoylu yerə uzanıb silahlarını atəş hazırlığına gətirdilər. Bunu gören gürcülər də özlərini yığışdırdılar, Həsəndən bir az aralanıb geridə dayandılar. Deyəsən, onlar həm də yeniyetmələrin gəldiyini, monastr qabağında toplaşdıqlarını gördülər.

Monastrın qabağına diqqətlə baxan Həmid məktəblilərin arasında olan müəllimi dərhal tanıdı - bəli, o idi, Saqif müəllim özüydü, məktəbin yeganə tarix müəllimi. Həmid Saqif müəllimlə dünən tanış olmuşdu, özü də sırf təsadüfdən. Həm də tələsik, necə deyərlər, iki daşın arasında atüstü söhbət edə, bəzi incə mətləblərə toxuna bilməmişdilər.

Həmidə zastava rəisi poçtalyonun əvəzinə poçta göndərmişdi, məktubları gətirməyə. Nahar fasiləsinə düşdüyündən poçtun qabağında bir az gözləməli olmuşdu. Saqif müəllim də orada durub poçtun açılmasını gözləyən adamların arasında idi. Nədənsə Keşikçidəğdən söhbət düşdü, Saqif müəllim də elə-belə, sözgəlişi məlumat verdi. Onun danışığı və danışdıqları Həmidin diqqətini çəkdi. Söhbətə müdaxilə etdi, soruşdu:

-Orada qırxadək mağara var, içində nə vaxtsa insanın yaşaması mümkün olub. Çox güman ki, ibtidai insan həmin mağaralarda yaşayıb. Deyək ki, Sovet dövründə tədqiqat işləri aparılmayıb, öyrənilməyib. Bəs indi? İndi ki, müstəqillik! İndi ki, tədqiqat aparmağa, məktəbliləri məlumatlandırmağa maneçilik törədən yoxdur...

Saqif müəllim haqlı iradların qarşısında heç nə demədi, eləcə sağollaşib ayrıldı. İndi Saqif müəllim bunu əməli işində göstərirdi, yuxarı sinif uşaqlarından on beş nəfəri bir yerə toplayıb buraya - ekskursiyaya gətirmişdi.

Keşikçidəğ məbəd kompleksi barədə məlumat ve-

rirdi:

-Bu, bizim xristian tariximizin abidəsidir. Baxmayaraq ki, dördüncü əsrdən xristianlıq ləğv olunub və yeddinci əsrdən müsəlmanlığı qəbul etmişik, on birinci əsrdək insanlar olub ki, xəlvətdə gəlib bu abidə kompleksini ziyarət ediblər. Nəhayət, Atabəylər dövləti dövründə abidənin ziyarətinə qəti qadağa qoyulub. Ondan istifadə edən gürcü qonşularımız öz çarları David Qurucunun rəvayətini uydurub monastrı ələ keçirməyə çalışıblar. Hətta belə bir əfsanə də uydurublar. Deyirlər, guya Qafqaz dağlarının ətəyində Keşiş dağı deyilən bir dağ var. Keşiş dağının həndəvərində gürcü rahiblər və rahibələrin yaşaması üçün hücrələr qazılıb tikilibmiş. Aşağı obadan olan bir azərbaycanlı bu ərazilərdə çobanlıq edirmiş. Qoyun otaran sevdalı çoban ürəkləri yerindən oynadan tütək havaları çalarmış. Və quş yuvasını xatırladan kiçik bir hücrədə möhnətin əlində əsir olan gözəl rahibə gürcü qızı qarğı tütəyin əfsununda çırpınarmış. Aylar, illər ötüb keçsə də həyat eşqilə alışıb yanan çöllər nəğməkarı çobanla, tərki-dünyalıq həbsxanasının məsum əsiri olan rahibə qız arasında sevgi macərəsi başlamışdır. Çoban aylı gecələrdə qoyun sürüsünü yaylıma aparanda tütəyini dilə gətirər, gürcü qızı isə öz dilində sevdalı çoban üçün həzin mahnılar oxuyarmış. Günlərin birində rahibə qız kiçik bir daşa bağlandığı ağ yaylığı hücrədən aşağı atmış və çoban quş lələyi kimi fırlanan dəsmalı havada tutub açıq sinəsinə basmışdır. Sonra o, qaya aşağı sallanan kəndiri görmüş və həyat eşqi, gənclik və sevgi duyğuları amansız monastr həyatına, tərki-dünyalığa üsyan etmişdir. On dörd gecəlik Ay bədirlənən zaman ölümü göz altına alan gənc çoban kəndirdən tutaraq sıldırımlı qayanı dırmaşır. Gürcü qızının əli çobanın əlinə toxunur. Bir-birinin dilini bilməyən sevdalı aşıqlər baş-başa verib sakitcə ötir qoxuyan nəfəslərini dinləyirlər. Vüsal sevinci ilə qorxu hissi bir-birinə qarışır. Ay qüruba yaxınlaşır. Kilsə zənginin həzin səsləri eşidilir. Birdən hücrənin qapısı döyülür, baş rahibə gəlib gecə yoxlaşması keçirir. Sevdalı gənclər bir-birinə sıxılırlar. Günəş sevgililəri salamlayan zaman hücrənin qapısı sındırılır və cəllad sifətli rahibə qarı içəri girir. Qəribədir, içəridə heç kəs yox idi, aşağılara açılan kiçik pəncərənin ağzında iki göyərçin öyləşmişdi; baş rahibəni gören kimi göyərçinlər sevinclə uçub uzaqlaşırırlar. Yerli adamlar deyirdilər ki, Keşiş dağının qayalıqlarında uçan göyərçin sürüləri azərbaycanlı çobanla rahibə gürcü qızının övladlarıdır.

...Həsən gürcülərin getmək üçün hazırladıklarını görəndə Həmid səsledi:

-Deyəsən, gedirlər. Mən də yuxarı qalxımmı?

Bu zaman gürcü keşişinin yenə də bəri tərəfə baxaraq nə isə dua oxuduğunu və əli ilə göydə xaç işarələdiyinin şahidi oldular.

-Biz gecikdik, özü də çox gecikdik. - Keşiş ucadan özününkülərə deyirdi. - Sən demə, onlardan da həqiqi tarixlərini bilənlər varmış. Gedək, daha burda durub monastra həsrət-həsrət baxmağın heç faydası yoxdur.

Həsən Həmidin yanına qalxanda gizir Nağıyev onların yerinə yeni postaçılar qoymuşdu. Əslində onların dəyişilmə vaxtıydı, hələ bir az da artıq xidmət çəkmişdilər.

-Həsən olmasaydı, gürcülərin qabağını saxlaya bilməyəcəkdik. - Həmid gizir Nağıyevi məlumatlandırdı.

-Yalan deyir, Həmid olmasaydı, mən onların qabağında dura bilməzdim. Ya atəş açıb qıracaydım, ya da məni öldürüb keçib gedəcəkdilər, rəzil olacaydım. Ona görə yaxşı deyiblər; əsgərin yaxşı döyüşçü olması üçün komandiri yaxşı olmalıdır. Həmid kiçik komandır kursuna getməsə də, bu gün mənə yaxşı komandırlik elədi.

-Yaxşı, indi zastavaya gedərik. - gizir Nağıyev mübahisəyə son qoymaq istədi. - Baş idarədən vertolyotla nümayəndə gəlir, bəlkə də bir azdan çatar. Hadisəni onlara olduğu kimi danışmalısınız. Komandan həqiqəti olduğu kimi bilməlidir.

Onlar zastavaya tərəf yol alanda məktəblilərin yanından ötüb keçəsi oldular. Bu zaman Saqif müəllim əsgərlərə nəzər salıb dedi:

-Uşaqlar, siz də bir müddətdən sonra əsgər olacaqsınız, vətənin keşiyində duracaqsınız. - Əli ilə Həmid göstərdi. - Baxın, bu əsgər mənim min illik qan yaddaşımı oyatdı. Dünən cəmisi beş-on dəqiqə söhbət elədik. Bilmədim heç ölkənin hansı bölgəsindəndir. Ancaq buralarla bağlı, Qarayazı, Keşikçidağ monastr-məbəd kompleksi, Qatardağ silsiləsi, Atabəylər dövləti, Gürcü çarlığı barədə elə danışdı ki, elə bildim bu kənddə o, doğulub boya-başa çatıb, mən isə lap uzaqdan buraya müəllim işləməyə gəlmişəm.

Həmid heç nə demədi, başını aşağı saldı.

-"Nar çubuğu", - bütün əsgər yoldaşlarının dilində bu ifadə astadan eyni vaxtda səsləndi.

-Müəllim, buyurun, danışın. İcəzənizlə, biz də beş-on dəqiqə sizi dinləyək. - Gizir Nağıyevi də maraq götürdü.

Saqif müəllim əlini çoxdan çallaşmış saçına çəkib dərinədən bir köks ötürdü. Bu, arxada qalmış illərin görülməmiş işlərinin köksü idi, amma bu köksü özündən başqa heç kim hiss etmədi, çünki hamının diqqəti bir anlıq zastavaya enən vertolyota yönəlmişdi.